

KELET-EURÓPAI NÉZŐ

ROMÁNIA

AUGUSTIN BUZURA

Szükségletek és eszközök

A derűlátó előrejelzések ellenére, amelyekkel annyi időn keresztül szívesen ámitottuk magunkat, most, az évezred végén, az embereket nemcsak határok és kisebb-nagyobb jelentőségű ideológiák választják el egymástól, hanem az aggasztóan elszaporodott új hűbérurak szeszélyei is — több a hűbértúr, mint a feudalizmus idején, és sokkal veszélyesebbek, ha a rendelkezésükre álló erőket és eszközöket vesszük tekintetbe! —, és ugyanúgy hatnak a sötét, türelmetlen és primitív, a blöfföt és a terrort előszeretettel alkalmazó szekták; az emberi gondolkodás kiváló teljesítményei ellenére, az emberiség számottevő része közelebb áll a barlanghoz, mint a Holdhoz. A nyilvánvaló vonzódás az erőszakhoz, az irracionálishoz, az ösztönök hangsúlyozása, a bizonytalanság és megtévesztés, amelyekhez ezek a bizarr és csökönyös szekták vezettek, aláássák a civilizációt, felborítják az arányokat, de közös tudat kialakulását is eredményezik: a bőr színétől, hittől, vagy földrésztől, egy nagyhatalomhoz vagy fiatal, alig felszínre került nemzethez való tartozástól függetlenül, az emberek kénytelenek voltak felismerni azt a tényt, hogy azonos a sorsuk, azonosak ellenségeik és reménysegeik; egyaránt fenyegeti őket az atomhalál, a bakteriológiai vagy vegyi anyagok okozta halál, a pszichikai halál, melyet a barlangok küldöttei idéznek elő; a „pestis” ügynöke nem hal meg és nem tűnik el soha, és Camus szavaival: „eljöhet az a nap, amikor az emberek szerencsétlenségére és tanúságként, a pestis felébreszti a patkányait, s elküldi őket meghalni egy boldog várba”.

Bár az igazi, az élő irodalom nincs jelen ott, számúzve van azokról a helyekről, ahol a döntések születnek, mert nem hajlandó a különböző szekták függelékévé

Augustin Buzura a mai román irodalom egyik legjelentősebb egyénisége. 1933-ban született egy máramarosi faluban, Nagybánán végezte a középiskolát, Kolozsvárt szerzett orvosi diplomát; ma is ott él, a *Tribuna* című hetilap szerkesztőségének tagja. 1963 óta jelennek meg elbeszélései. Regényeivel hívta fel magára a figyelmet, amelyekben a közelmúlt és a jelen romániai valóságával foglalkozik, illúziómentes, realista látásmóddal, de kitűnő pszichológiai érzékkel, az egyén és a tömeg lélekrajzát adva. Könyvei a román nyelvterületen kívül is ismertek, otthon pedig napok alatt elfogynak a könyvesboltokból. Eddig három regényét jelentette meg az Európa Könyvkiadó (Kolozsvári Papp László fordításában): *A kintiek* 1974-ben, *A hallgatás arcai* 1976-ban, a *Góg* pedig 1980-ban látott napvilágot. Buzura a magyar kultúra barátja, többször frásos vallomásban is nyilvánította (a *Korunkban*) rokonszenvét a magyar irodalom iránt.

Izgalmas, nagy jelentőségű esszéje, a *Szükségletek és eszközök* a bukaresti világirodalmi folyóirat ankétja keretében jelent meg, a *Secolul 20* 1979. 11–12. számában, 1980 nyarán. (A *Secolul 20* számai több hónapos késéssel kerülnek piacra, de a nemzetközileg ismert, európai látókörű kritikus és művészettörténész, Dan Haulica szerkesztésében készülő folyóirat közleményeinek színvonalával kárpótolja az olvasót e késésekért.)

válni, nem akar nehezen megemészthető, túlhaladott, elmeszesedett eszmék tényezője lenni, kiszolgálója olyan gyakorlatoknak, melyek az emberi fejlődés kezdeteinek korából ihletődtek — mégis, ez az igazi, élő irodalom lázasan keresi az új utakat, a reális hidakat az emberek közeledéséhez, módozatokat, amelyek révén az ember hangot adhat saját lelkének, elkiálthatja magát, kifejezheti azt a szükségletét, hogy ne legyen másoktól elzárva, és kifejezheti reménységét, mert a jövő nem lehet néhány uralkodó üzleti ügye, s nem épülhet középszerű vagy beteges elmék különféle lázálmai szerint. Az irodalom alapvetően hozzájárul az emberek kölcsönös megismeréséhez, a bizalom, az egymás megbecsülésén alapuló viszony kialakulásához; hatása a tudatokra sokkal tartósabb, mint hinnénk; Shakespeare kortársának, Erzsébetnek a hadai sohasem hódították volna meg azokat a területeket, amelyek a szelíd és bölcs Hamlet végleges tulajdonává váltak, Dosztojevszkij és Tolsztoj mai napig megmaradtak azokon a területeken, melyekről Szuvorov derék katonái visszavonultak.

Nagy érték bárhol születhet, megjelenése nem függ egy ország kiterjedésétől vagy lakosságának számától; ismeretlen törvények alapján jelenik meg, de csak megfelelő légkörben fejlődhet, virágozhat, melyet a szabadság, a türelem és a munka iránti tisztelet jellemez ott, ahol valóban az illető népek kultúrái — azoké a népeké, melyeknek meg kellett küzdeniük az elnyomással, a rettegéssel, a megaláztatással, oly fájdalmasan tanulva meg a szabadság ábécéjét — frisseséget és életerőt hozhatnak; része ez a keresés az emberiség által újonnan üzött és vágyott világnak, része az általános ínség pillanataiban szükséges erkölcsi erőnek. Tulajdonképpen ez a nagy esélyük e fiatal kultúráknak, a leggyorsabb és legtartósabb lehetőség arra, hogy ismertté váljanak, hogy tiszteletet ébresszenek maguk iránt. És — nem árt ismételnünk ezt az igazságot — ezt a lehetőséget nem gyümölcsöztethetik valóságos alkotási szabadság nélkül, hiszen a féligazságok csak a középszerűnek, a kis tehetségeknek kedveznek, a ritka levegőben csak ők tudják megvalósítani magukat, ők képesek kiteljesedni. „Nyugtalanító a viszony a középszerű és a terror között” — jegyezte meg Lucian Raicu kitűnő, *Elmélkedések az alkotó szellemről* című munkájában. Az önkényuralmak szófogadó művészetet akarnak, úgynevezett egészséges irodalmat. Számukra a képzelet felforgató jellegű; és valóban az! El kell ismerünk, hogy a gyanakvásnak megvan az alapja, s a gyűlölködő indulat a képzelőerő ellen, minden ellen, ami egyéniséget, egyediséget, zseniális kivételt jelent, teljesen megalapozott. Az ilyen kormányzásformák mindent ellenőrizni akarnak, de a képzelet és a zsenialitás kisiklik mindenfajta „helyesség” és eleve meghatározotthoz való „alkalmazkodás” ellenőrző kritériuma alól, és a legkegyetlenebb bizalmatlanságot sugallja.

A középszerű, banális művészet nem csak középszerű és banális, mélyében rejt valamit, egy félelmetes „szándékot”, pusztító, halált hozó gondolatot. Rettegve és iszonyodva gondolok arra, hogy Hitler mennyire szerette az „illedelmes” képeket. Alapjában véve az illedelmesség, a banalitás, a feltűnően kiabáló egészség, a „dekulturizált” kultúra a szellem általános hanyatlásához vezetett és vezet, hamis képzetek kialakításához az egész közösségről, ami aztán nehezen törülhető ki; kiszámíthatatlan ár ez, halállal kell fizetni érte, főleg pszichikai halállal.

Valéry szerint a könyv igazi ellensége a víz, a tűz és a könyv saját tartalma. Nemegyszer említették a nagy irodalmak „imperializmusát”, mint a fiatal kultúrák megnyilvánulási lehetőségének fő akadályát. Valóban, a hatalommal rendelkező országok igen alapos propagandát fejtenek ki, nagy a vonzerejük, tekintélyük megalapozott stb., udvarolnak egymásnak, vetekednek egymással, mindent megtesznek, hogy az emberi tudatokban meghódított pozíciókat el ne veszítsék: az is igaz, hogy keveset fordítanak kisebb országok irodalmából, az ottani kulturális jelenségeket csak felületesen vizsgálják, s nem minden esetben szakemberek, vagy nem kimonodottan irodalmi szempontból. De az a tény, hogy kisebb vagy a miénkhez hasonló elterjedtségű nyelvek országainak — Svédországnak, Norvégiának, Jugoszláviának, Csehszlovákiának, Magyarországnak, Dániának, Hollandiának, Görögországnak stb.

→ az egyetemes köztudatban régen elismert értékeik vannak, megkérdőjelezi ezt a kijelentést; az a tény, hogy a legutóbbi Nobel-díjas egy görög író, főlegessé teszi a kommentárokat, s arra kényszerít bennünket, hogy hosszabban időzzünk Valéry utolsóként említett „ellenségénél”: a tartalomnál; ez a tűzpróba, a próbakő, a bukás vagy a siker kulcsa. Az az irodalom, mely egyetemes érdeklődést igényel, maximális tárgyilagossággal kell megválaszolja annak a közösségnek a kérdéseit, nyugtalanságait, fájdalmait, amelyhez tartozik; felkavarónak, lázadónak, az igazságkeresés kínzó, szenvedélyes, tisztánlátással megáldott kifejezőjének kell lennie. Shakespeare nem látatta Anglia történelmét rózsaszínben, nem emelte piedesztálra; mert a történelmet karddal, alabárral, mérget tartalmazó üvegcsékkel írták; műve több gyilkosságot tartalmaz, mint egy szakközlöny, és sok; nagyon sok királygyilkosságot; de annak ellenére, hogy Anglia éles versengésben volt az elsőbbségért Spanyolországgal, Erzsébet, „a szűz királynő”, nem kérte a nagy Willtől, hogy szelidebb, vonzóbb fényben ábrázolja az országot vagy akár pillanatnyi urait; mi több, zsugorisága ellenére, nem vonta meg tőle a szubvenciót sem, nem számúzta őt messze a tróntól, Indiákra vagy másüvé; az igazság, bárhogyan is őriznék, úgyis kiderül egyszer; az udvari bolondok is tudták ezt. Gogol, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Balzac, Faulkner, Steinbeck, Thomas Mann, Musil stb. sem volt kíméletesebb; embertársaikat fájdalommal szerették, büntették őket gyengeségeik, káros szenvedélyeik, elesettségük, tehetetlenségük miatt, mindegyre felkavarva belső lényüket, lelkiismeretüket ébresztve, így védve őket a kisszerű sorstól, a második vonalbeliség szomorú sötétségétől. Az egyetemesség felé vezető út feltétlenül átvezet ezen a szűrőn: a tartalom szűrőjén, mely nyilván nem választható el egy pillanatra sem az igazságtól. Egyetlen nagy irodalom, egyetlen igazi író sem a „sajátosságokkal” tört elő, nem bújta a szavak mögé, nem burkolta rózsaszínbe a valóságot, nem ábrázolta valóságként az álmokat, s nem zárkózott el a nagy gondolatok összecsapása elől, azzal az indoklással, hogy ő „más” volna, hogy „minket” ez nem érdekel, nekünk megvan a magunk „specifikuma”. Az embereknek, a lényeket tekintve, mindenhol körülbelül azonosak a szenvedéseik és vágyaik; akik megkerülik a dialógust, elszigetelődnek vagy gyáván letérnek a „sajátosságok” kényelmes útjára, akik a múltba menekülnek vagy a jövőbe, vagy azzal ámitják magukat, hogy az emberiség közös sorsát tekintve ők kivételek, azok lépést vesztenek, érdektelenné válnak. Természetesen az egyetemesség nem zárja ki az egyes népek specifikumát, de határozottan kizárja a kisszerű tradicionalizmust, a provincializmust, regionalizmust, a pászunizmust,* a kultúra kezdeti korszakába feledkezett „esztétikai” látásmódot. Önmagának ellentmondani látszik, hogy bár irodalmunk felnőtté válásának teljében van, s vitathatatlan értékei vannak, melyek akármelyik nagy kultúrában megállnák helyüket, nagy íróink könyvei nem ismertek érdemeik szerint. Talán kivételt képeznének a szabály alól? Nem hiszem. Inkább azt kérdezném, vajon ismerjük-e eléggé igazi értékeinket? S nem utalok most földrajzi határainkon kívül eső, de az ország szellemi határain belül álló értékeinkre — bár itt lenne az ideje erről is beszélni —, mint amilyen Mircea Eliade, Emil Cioran vagy Eugen Ionescu stb., hanem a közvetlen közelünkben levőkre. El vannak-e különítve a konjunkturális „értékektől”, azoktól, amelyek irodalmunkon kívüli kritériumok alapján törtek előre, a kisszerű tradicionalizmus, a lumpenkultúra képviselőitől, az újító státusban leledző epigonoktól? Az az érzésem, hogy az igazi irodalom egy függöny mögött éli életét, olyan díszletek takarják, melyek Potyemkin díszleteire emlékeztetnek. És mindez a kimondottan káros, kultúraellenes balkáni mentalitásnak tulajdonítható, amelyben összefog a komolytalanság, a szüklátókörűség, az elemi önzés, az allergikus reakciók az intelligenciára, Caragiale szkeptikus mondását juttatva eszünkbe: „Olyanok vagyunk, amilyenek voltunk, s nagyon félek, nehogy olyanok maradjunk.” Persze, a kérdés nagyon bonyolult, s a kulturális pillanat szociológiai felmérése, mely sohasem volt annyira

* XX. sz.-i román irodalomtörténeti, szellemtörténeti irányzat, a kisszerű, bezárkózó, parlagi népiességet képviselő (Pasune = legelő).

szükséges, mint éppen ma, számtalan olyan adatot hozna felszínre, mely feltétlenül hasznos volna azok számára, akik valóban a román kultúra javát akarják, a határon kívüli érvényesülés tekintetében is. Addig is kötelezően fel kell tennünk a kérdést, vajon kulturális közleményeink, abban a korlátozott térben, amellyel ma rendelkeznek, azzal foglalkoznak-e, ami jellemző a művelődésünkre? A leggyorsabb információt, a kultúra lüktetését a folyóiratok adják; nos, ha Románia egyik szerelmese meg szeretné tudni, mi foglalkoztat bennünket, hogyan gondolkodunk, kivel akarunk hadakozni, mit akarunk elérni stb., olyan következtetésekre jutna, amelyekről főleges említést tennem. Az biztos, hogy a kiválóságok ezen valóságos paradicsomából nem kevés oldal emlékeztetne Claude Lévi-Strauss *La pensée sauvage*-ára. Vítáknak, eszmecséréknek nyoma sincs, nyugalom uralkodik, mint egy üvegburában: a legendás hírű történelmi alakok futurológiával foglalkoznak, a mai futurológusoknak pedig nem sikerül megmondaniok, hány százalékban vagyunk dákok és hány százalékban rómaiak. Az igazi irodalom, mely tanúságot fog tenni korunkról a jövő szigorú és könyörtelen szeme előtt, ennek a No man's land-nek a közvetlen szomszédságában található, de nehéz elhinni, hogy a feltételezett kutatóknak van türelme és kellő detektívszelleme, hogy mindezt felfedezze. A legfontosabb kiváló könyvek lefordítása nélkül — elsősorban nálunk —, a világ fővárosaiban megnyitandó román könyvtárak és könyvesboltok nélkül, a külföldi nagyobb kiadókkal való társulás, román írók és a külföldi kiadók közötti kapcsolat nélkül, következetes és nemcsak fizikai jelenléttel számos kollokviumon és bármilyen irodalmi találkozón — nehéz elhinni, hogy enélkül sikerül elismerést kivívnunk. Mint ahogy széles körű nyitottság nélkül más kultúrák felé, állandó, élénk eszmecsérék nélkül nem hihetjük, hogy tehetségeink, akiket népünk újra és újra szép számban termel ki magából, a jövőben kifuthatják magukat. Minden könyv egy adott történelmi összefüggés-rendszerben jelenik meg, s az örök kérdések mellett a pillanat kérdéseire is válaszol; ezért a könyvekre időben kell felhívni a figyelmet, megjelenésük után azonnal, mint ahogyan — elnézést a hasonlatért — az anyagi értékek esetében igyekszünk ezt tenni, amiben viszont — csak zárójelben jegyzem meg — nemigen különbözünk más népektől; a gépek, a cement meg mit tudom én mik, nem igazi hírnökei nemzeti sajátosságainknak. De nem elég elismerni hiányosságainkat, elérkezett az idő, amikor végre rá kell térnünk a tettekre. A jövő kedvéért, mely annyira foglalkoztat bennünket. Az elszigetelődés, a szóbeli irodalomhoz való visszatérés híveit — akik számára az írott papír kevésbé értékes, mint a megíratlan, s nem kevesen vannak az ilyenek —, ezeket az embereket nem érheti a vád, hogy túlságosan gondolnak az eljövendő nemzedékre. Mircea Malița egyik jelentős esszéjében azt mondja, hogy „a leggyakorlatiasabb oknál fogva, az anyagi lét és a társadalmi tevékenységet biztosító gazdasági teljesítmény érdekében, a kultúrának olyan mértékben kell a jövőben fejlődnie, amilyen mértékben az emberek közötti közlés szükségessége növekszik. Kultúra nélkül a társadalom nem alakulhatott volna ki, nagyon sok kultúra nélkül nem maradhat fenn.”

Roppant egyszerű, roppant természetes. Vajon ezen a drámai századvégen csak a nagyon bonyolult dolgok megértésére vagyunk képesek?

KÁNTOR ERZSÉBET fordítása